

ترجمه، تکلمه و بررسی منابع و مآخذ

احادیث شومی

استاد بدیع الزمان فروزانفر

بهمراه

مقدمه‌ای درباره سیرتدین حدیث و شمس الدین ابن کثیر از اصطلاحات علم الحدیث

دکتر احمد خاتمی

دانشیار دانشگاه شهید بهشتی



سر شناسه	: خاتمی، احمد، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: ترجمه، تکمله و بررسی منابع و مأخذ احادیث مثنوی استاد بدیع الزمان فروزانفر به همراه مقدمه‌ای درباره سیر تدوین حدیث و شرح بعضی از اصطلاحات علم‌الحدیث / احمد خاتمی.
مشخصات نشر	: تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	: [۷۱۱] ص.
شابک	: 978-964-476-165-2
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
یادداشت	: چاپ دوم: ۱۳۸۷ (فیبا)
یادداشت	: کتابنامه: ص [۶۹۷] - ۷۱۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	: احادیث مثنوی.
موضوع	: مولوی، جلال‌الدین، محمدبن محمد، ۶۷۲-۶۰۴ ق. مثنوی -- نقد و تفسیر.
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۷ ق. -- تاریخ و نقد.
شناسه افزوده	: فروزانفر، محمدحسن، ۱۳۴۹-۱۳۷۸. احادیث مثنوی.
شناسه افزوده	: مولوی، جلال‌الدین، محمدبن محمد، ۶۷۲-۶۰۴ ق. مثنوی. شرح.
شناسه افزوده	: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
رده‌بندی - سکره	: ۱۳۸۶ ت ۱۵ خ ۱ / ۵۳۰۱ PIR
رده‌بندی دی	: ۸۱۱ / ۳۱
شماره کتابشناختی ملی	: ۳۱۰۰۱۱

دفتر نشر فرهنگ اسلامی

ترجمه، تکمله و بررسی منابع و مأخذ احادیث مثنوی

ترجمه و تحقیق: دکتر احمد خاتمی

چاپ چهارم: ۱۳۹۸

این کتاب در ۶۵۰ نسخه در چاپخانه عروج، لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد.

شابک: ۲ - ۱۶۵ - ۴۷۶ - ۹۶۴ - ۹۷۸

بها: ۵۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

دفتر مرکزی: پاسداران، میدان هروی، خیابان شهید افتخاریان، کوچه مریم، پلاک ۱۱. تلفن: ۲۲۹۳۶۱۴ - ۲۲۹۴۰۰۵۴

نمابر: ۲۲۹۵۶۴۰۱ کد پستی: ۱۶۶۹۷۴۷۴۱۴

مدیریت پخش و توزیع: تهران، خیابان فردوسی جنوبی، روبه‌روی فروشگاه شهر و روستا، بن بست شهر، پست اول،

پلاک ۴ و ۵. تلفن: ۳۳۹۲۰۳۰۷ - ۳۳۹۱۳۳۵۵

فروشگاه‌ها و مراکز پخش

■ فروشگاه شماره یک: تلفن: ۶۶۴۶۹۶۸۵

■ فروشگاه شماره سه: تلفن: ۲۲۸۵۵۱۶۴

■ نشانی الکترونیک: www.daftarnashr.com

■ پست الکترونیک: print@dnfpub.com

■ پیامک: ۳۰۰۰۴۸۵۰

خواهشمند است نظرات خود را درباره این کتاب با ذکر نام آن به صورت پیامک ارسال فرمایید.

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	پیشگفتار.....
۱۳	بخشی از مقدمه استاد فقید بدیع الزمان روزانفر.....
۲۱	گفتاری درباره حدیث و چگونگی تدوین آن.....
۲۳	سیر حدیث و چگونگی تدوین آن.....
۲۹	سیر تدوین حدیث در شیعه.....
۳۰	تدوین کتب اربعه.....
۳۳	شرح بعضی از اصطلاحات علم الحدیث.....
۳۵	اثر.....
۳۵	اصل.....
۳۵	آمالی.....
۳۵	تابعین.....
۳۵	تبع تابعین.....
۳۶	تقریر.....
۳۶	جامع.....
۳۶	جوامع.....
۳۶	حافظ.....

٣٦	حديث
٣٦	حديث قدسى
٣٧	حَسَنٌ
٣٧	حُقَاطٌ
٣٧	خبر متواتر و آحاد
٣٧	خبر واحد
٣٧	درایة الحديث
٣٧	روایت
٣٧	رواية الحديث
٣٨	سَنَّتْ
٣٨	سند حديث
٣٨	شیخ حديث
٣٨	شَادَّ
٣٨	صحابه
٣٨	صحيح
٣٩	ضعيف
٣٩	طبقه
٣٩	عدّه
٣٩	علم الحديث
٣٩	قوى
٣٩	مبين و مُجمل
٤٠	متشابه
٤٠	متَّصل و موصول
٤٠	متن حديث
٤٠	متواتر اجمالى
٤٠	متواتر معنوى
٤٠	متواتر لفظى

۴۱	مجالس
۴۱	مُجَمَّل
۴۱	مُحَدَّث
۴۱	مُحَرَّف
۴۱	محکم
۴۱	مُخَضَّرَم
۴۱	مجهول
۴۲	مُدْرَج
۴۲	مردود
۴۲	مَرْفُوع
۴۲	مرسل
۴۲	مزید
۴۲	مسانید
۴۲	مُشْتَذَرَك
۴۳	مستفیض
۴۳	مُشْتَمَلِي
۴۳	مُسْتَد
۴۳	مُسْتَدِ
۴۳	مسلسل
۴۳	مشہور
۴۴	مشکیل
۴۴	مشترک
۴۴	مُضَحَّف
۴۴	مطروح
۴۴	معاجم
۴۴	مُعْجَم
۴۴	مُنْضَل

۴۴	مُتَعَنِّ
۴۵	مفرد
۴۵	مقبول
۴۵	مکاتب
۴۵	مُضَمَّر
۴۵	مضطرب
۴۵	منقطع
۴۵	مُهْمَل
۴۶	موثَّق
۴۶	موضوع
۴۶	مُنَلَى
۴۶	ناسخ و منسوخ
۴۶	نادر
۴۶	نصّ
۴۶	نوادر
۴۷	احادیث مثنوی
۴۹	دفتر اول :
۱۰۵	دفتر دوم :
۱۴۳	دفتر سوم :
۱۸۹	دفتر چهارم :
۲۴۱	دفتر پنجم :
۲۸۹	دفتر ششم :
۳۴۱	بررسی منابع و مآخذ احادیث
۶۵۵	فهرست اشعار و احادیث
۶۹۵	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

از زمانی که توفیق تالیس، شرح قرآن و حدیث در ادب فارسی را یافته‌ام، همواره کتاب ارزشمندی
احادیث مشنوی را به عنوان بکر از منابع درسی به دانشجویان گرامی معرفی و خواندن آن را توصیه
نموده‌ام. دانشجویان نیز ضمن استقبال، این کتاب شریف بهره‌ها برده و به کاربرد احادیث در
مثنوی مولوی و احاطه حضرت مولانا به روایات آگاهی یافته‌اند؛ اما نیاز دانشجویانی که توانایی
ترجمه احادیث را چنان‌که باید و شاید نداشتند، از این جهت اظهار نگرانی می‌نمودند، در همان
سال‌های نخست، یعنی حدود سال ۱۳۷۰، نگارنده را به فکر ترجمه کتاب احادیث مشنوی واداشت
و بحمدالله و المنة بعد از مدتی این کار انجام یافت. در هنگام کار ترجمه برای چاپ و انتشار
آماده می‌شد، آگاهی یافتم که همکار عزیز و ارجمندی نیز به نیاز دانشجویان، علاقه‌مندان پی برده،
به ترجمه کتاب احادیث مشنوی و کتاب مآخذ قصص و تمثیلات مشنوی - دو اثر استاد
فروزانفر - همت گمارده و آن دو کتاب را یکجا به چاپ رسانده است. انتشار این مجموعه مرا از ادامه
کار برای چاپ ترجمه‌ای دیگر باز داشت. تا این‌که ضمن تدریس و مطالعاتی که در زمینه مثنوی
داشتم، گه‌گاه با ابیاتی مواجه شدم که به بعضی از روایات اشاره‌ای داشت، اما در کتاب احادیث
مثنوی از آن ذکری نشده بود. مجموعه این ابیات را با ذکر احادیث و ترجمه آنها، به کتاب احادیث
مثنوی افزودم و بعضی را که سابقه ذکر حدیث و روایت آن در کتاب احادیث مشنوی وجود داشت،
به ذیل ابیات مذکور ارجاع دادم. مجموعه ابیات اضافه شده، بالغ بر صد و هشتاد و پنج بیت است.

دوستان گرانمایه‌ای که سابقه این کار را از گذشته می‌دانستند و بر اضافات نیز آگاهی یافته بودند، به این بهانه که شاید یافته‌های جدید برای دانشجویان عزیز فایده‌ای داشته باشد، چاپ و انتشار ترجمه و تکملة احاديث مثنوی را مصلحت دانستند و مرا به این کار تشویق نمودند.

در سال ۱۳۸۰ تعداد محدودی از این کتاب تکثیر و در اختیار بعضی از دانشجویان و پژوهشگران قرار گرفت؛ این کار سبب شد تا ضمن ارزیابی، اشکالات کار که بیشتر جنبه فنی داشت، مشخص و کار برای چاپ نهایی آماده گردد. پیش از هرگونه اقدامی، نظر دوست فاضل و ارجمند جناب آقای علی اکبر اشعری را جویا شدم، ایشان پیشنهاد نمودند تا منابع و مآخذ احاديث مثنوی، علاوه بر آنچه با تتبع امتداد تمیذ نشان داده شده، شناسایی و معرفی گردد. نتیجه این پیشنهاد مبارک، شکل‌گیری بخش «بررسی منابع و مآخذ احاديث» است که نزدیک دو سال چاپ کتاب را به تأخیر انداخت و البته قابلیت‌های تحقیقاتی کتاب را افزایش داد و راه را برای ارزیابی و تحلیل‌های بیشتر و علمی‌تر از کتاب شریف مثنوی، کتاب گرانسنگ احاديث مثنوی گشود؛ در این بخش با این که اصولاً می‌بایست منابع و مآخذ اروپایی پیش از مه‌لانا بررسی می‌شد اما به جهاتی، احاديث در مجموعه کتب معتبر اهل سنت و شیعه بر اساس احاديث مندرج در همین کتاب جستجو و برای هر یک گزارشی جداگانه و به ترتیب شماره آیات ارائه شده است. امیدوارم که این بررسی بعضاً منابع و مآخذی که مرحوم استاد فروزانفر به آنها اشاره کرده، تکرار شده است. امیدوارم که انتشار این مجموعه برای دانشجویان و دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به ادب فارسی مفید باشد.

درباره این مجموعه چند نکته دیگر هم قابل ذکر است:

۱. از آنجا که کتاب برای دانشجویان ترجمه شده است، منابع و مآخذ به شیوه معمول امروزی به صورت پاورقی ذکر و غالباً از نقل احاديث مشابه پرهیز شده است.
۲. در مواردی که مرحوم استاد فروزانفر، به کتاب مآخذ قصص و تمثیلات ارجاع نموده‌اند، عیناً همانگونه ارجاع داده و از بررسی منابع و مآخذ آنها به دلیل آنکه بیشتر آنها قصه‌ها و روایات تاریخی و امثال است، پرهیز شده است.
۳. به خاطر دقت در ترجمه، سعی بر آن بوده است تا ترجمه احاديث لفظ به لفظ باشد؛ هر چند این کار از روانی جملات بکاهد.

۴. برای آن‌که دانشجویان درس تأثیر قرآن و حدیث در ادب فارسی بتوانند از این ترجمه بیشتر استفاده نمایند، گفتاری نیز درباره حدیث و چگونگی تدوین آن به انضمام شرح بعضی از اصطلاحات علم الحدیث بر کتاب افزوده شده است.

۵. برای دستیابی آسان‌تر به احادیث و ابیات، فهرست احادیث و ابیات در پایان کتاب آمده است.
 ۶. نظر به این‌که ارجاعات استاد فروزانفر بر اساس مثنوی چاپ علاءالدوله بوده است و امروز محققان بیشتر به مثنوی مُصحَّح نیکلسون رجوع می‌کنند، برای استفاده بیشتر، ضمن ضبط شماره صفحات چاپ علاءالدوله، شماره ابیات بر اساس نسخه نیکلسون نیز در ذیل ابیات افزوده شده است. اختلاف جزئی نسخه‌ها در داخل () و تفاوت کلی به صورت پاورقی نشان داده شده است.
 ۷. برابر شیوه معمول، «س» نشانه صفحه، «س» نشانه سطر، «د» نشانه دفتر، «***» نشانه تفکیک ابیات و «*» در پایان بیت نشانه بیت افزوده شده بر اصل کتاب، ● نشانه مآخذشناسی شیعه، ■ نشانه مآخذشناسی عامه و «←» معنی رجوع کنید و علامت (؟) نشانه ابهام و ارجاعات در ذیل هر بیت بر اساس شماره ابیات همین کتاب است.

۸. برای آن‌که خوانندگان عزیز از مقدمه الهام‌آلود فقید مرحوم بدیع‌الزمان فروزانفر بر کتاب احادیث مثنوی، بی‌بهره نمانند، بخشی از آن مقدمه نیز در ابتدای این مجموعه قرار گرفته است.

در پایان شایسته است از همکاری‌های عالمانه جناب آقای مهدی طرازنده در تدوین بخش بررسی منابع و سرکار خانم مریم نوربخش در ویراستاری و نمونه‌های مکرر، تشکر کنم و قدردان زحمات صادقانه مدیر فرهیخته دفتر نشر فرهنگ اسلامی و همکاران عزیز و ارجمند ایشان باشم.

ولله الحمد أولاً و آخراً

احمد خاتمی